

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.9:347.65/.68(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/115>

ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА

PROTECTION OF INHERITANCE RIGHTS IN UKRAINE WITH THE PARTICIPATION OF A FOREIGN ELEMENT

Бакай Н.Є., студентка III курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Панченко В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню питання захисту спадкових прав в Україні за участю іноземного елемента. На підставі аналізу національного законодавства право на спадкування визначено суб'єктивним правом учасників цивільних правовідносин. Зазначено актуальність даного правочину на території України та інших держав. У статті було виокремлено принципові особливості набуття права на спадщину, визначено юридичні підстави набуття даного права, акцентовано увагу на моменті безпосереднього виникнення права на набуття спадщини, а також виділено строковий характер його дії. Виокремлено, що прийняття спадщини з умовою чи із застереженням не допускається. Після аналізу актуальності даного питання було визначено, що наразі у громадян України виникає особливо гостра потреба у вивченні такого правочину. У статті системно проаналізовано чинне законодавство України в межах визначеної процедури спадкування майна на території України, детально досліджено кожен етап процесу спадкування та його особливості, розглянуто тонкощі успадкування нерезидентами майна на території України. Зроблено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють ці відносини, запроваджують захист прав та інтересів спадкодавців та спадкоємців. Відповідно було підкреслено компетенції Гаазької конвенції від 5 жовтня 1961 року, що скасовує обов'язковість засвідчення іноземних офіційних документів, яка в Україні набула чинності ще 22 грудня 2003 року. Розглянуто важливу роль у цьому процесі консульських установ з охорони спадкових прав українських громадян за кордоном, вивчено Консульський Статут України, в якому містяться положення щодо охорони та реалізації спадкових прав громадян України за кордоном. Відокремлено повноваження Департаменту консульської служби міністерства закордонних справ України, а також Української іноземної юридичної колегії, працівників нотаріату та порядок звернення до установ. На основі чинного Податкового кодексу України було проаналізовано порядок оподаткування доходів, отриманих платником податків у результаті прийняття ним у спадщину коштів, майна, об'єктів нерухомості чи нематеріальних прав. На основі викладеного матеріалу, було зроблено висновок, що дане питання регулюється як на національному рівні, так і за допомогою консульських конвенцій та міжнародних договорів.

Ключові слова: захист спадкових прав, іноземний елемент, міжнародне приватне право, спадкоємець, право на спадкування, процедура успадкування.

The article is devoted to the study of the protection of inheritance rights in Ukraine with the participation of a foreign element. Based on the analysis of national legislation, the right of inheritance is determined by the subjective right of participants in civil legal relations. The relevance of this transaction on the territory of Ukraine and other states is indicated. The article highlights the fundamental features of the acquisition of the right of inheritance, defines the legal grounds for the acquisition of this right, focuses attention on the moment of the direct emergence of the right to acquire inheritance, and also highlights the temporary nature of its effect. It is specified that acceptance of inheritance with a condition or with a reservation is not allowed. After analyzing the relevance of the issue, it was determined that currently Ukrainian citizens have a particularly acute need to study such a deed. The article systematically analyzes the current legislation of Ukraine within the defined procedure of inheritance of property on the territory of Ukraine, examines in detail each stage of the inheritance process and its features, considers the subtleties of inheritance of property by non-residents on the territory of Ukraine. An analysis of legal acts regulating these relations, introducing the protection of the rights and interests of testators and heirs was made. Accordingly, the competences of the Hague Convention of October 5, 1961, which abolished the obligation to certify foreign official documents, which came into force in Ukraine on December 22, 2003, were emphasized. The important role of consular institutions in the process of protecting the inheritance rights of Ukrainian citizens abroad has been studied, as well as the Consular Statute of Ukraine, which contains provisions on the protection and implementation of the inheritance rights of Ukrainian citizens abroad. The powers of the Department of the Consular Service of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, as well as the Ukrainian Foreign Legal Board, notary staff and the procedure for applying to institutions have been separated. Based on the current Tax Code of Ukraine, the procedure for taxation of income received by the taxpayer as a result of their inheritance of funds, property, real estate objects or intangible rights was analyzed. Based on the presented material, it was concluded that the issue is regulated both at the national level and with the help of consular conventions and international treaties.

Key words: protection of inheritance rights, foreign element, international private law, heir, right to inheritance, inheritance procedure.

Актуальність питання щодо захисту спадкових прав за участю іноземного елемента наразі неможливо заперекувати, адже з кожним роком міграція українського населення тільки зростає. Причини, якими можна обумовити це явище є досить різноманітними, але все ж таки до основних чинників віднесено економічний та політичний аспекти. У другій половині 20 століття різко збільшилася трудова міграція, що призвело до приросту числа справ стосовно спадкування з іноземним елементом [1, с. 173–174]. Через збройний конфлікт, який наразі три-

ває в нашій державі, на жаль, велика кількість населення була змушена переміщуватися в інші країни, природним є те, що надалі гостра необхідність правового регулювання спадкових справ з іноземним елементом буде тільки збільшуватися. Відповідним чином виникає нагальна необхідність детального дослідження даного питання.

Перш за все, визначення поняття спадкування надається у статті 1216 Цивільного кодексу України, згідно з якою спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб

(спадкоємців). Відповідно до частини 1 статті 1222 Цивільного кодексу України, спадкоємцем за законом може бути особа, яка є живою на час відкриття спадщини, або особа, яка була зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини [2].

Перш ніж перейти до розгляду процедури успадкування варто звернути увагу на принципові особливості даного правочину. Право на спадкування виникає безпосередньо у день відкриття спадщини, тобто в день смерті фізичної особи. Наділяються цим правом лише спадкоємці, а виникнення спадкового права не залежить від їх волі. Спадкоємцям, у свою чергу, варто звертати увагу на строковий характер дії такого права.

Головна ж складність цих правовідносин полягає саме у наявності іноземного елемента, визначення якого можна віднайти у Законі України «Про міжнародне приватне право», у пункті 2 статті 1 зазначено, що іноземний елемент – ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [3].

Джерела правового регулювання відносин за участі іноземного елемента у цивільному процесі України поділяють на дві групи: національне законодавство та міжнародні договори, в яких бере участь Україна [4].

Важливими елементами успадкування є подання заяви про визнання або відмову від спадщини, визначення статусу резидента або нерезидента особою, встановлення нотаріальної дії відповідно до Цивільного кодексу України, отримання та надання нотаріальної довідки про місце проживання, оцінку нерухомого майна, подачу заяв та отримання звітів.

Відповідно до частини 1 статті 71 Закону України «Про міжнародне приватне право», спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, у якій воно знаходиться, а майна, право власності на яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України [3].

Відповідно до статті 13 Закону України «Про міжнародне приватне право», документи, видані іноземним компетентним органом у встановленій формі, вважаються дійсними в Україні, якщо вони легалізовані, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором України [3].

Стаття 100 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що документи, складені за кордоном за участю іноземних органів або видані іноземними органами, приймаються нотаріусами за умови їх засвідчення в Міністерстві закордонних справ України. У випадках, передбачених законодавством України та міжнародними договорами України, ці документи можуть прийматися без нотаріального засвідчення [5].

Іншими словами, з метою вчинення будь-якої нотаріальної дії, у тому числі засвідчення правильності перекладу або дійсності копії, документи, створені за кордоном за участю іноземних органів або видані іноземними органами, приймаються нотаріусом за умови їх засвідчення або проставлення апостиля, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Документи, які видані в Україні і мають юридичну силу, можуть використовуватися на території інших держав лише після їх належного засвідчення, якщо інше не передбачено міжнародним договором. Засвідчення включає в себе консульське засвідчення та проставлення апостиля.

22 грудня 2003 року в Україні набула чинності Гаазька конвенція від 5 жовтня 1961 року, яка скасовує обов'язковість засвідчення іноземних офіційних документів [6].

На виконання Гаазької конвенції компетентні органи України здійснюють процедуру проставлення апостиля на офіційних документах, що пред'являються на території держави-учасниці Конвенції. Етап отримання (або відмови в отриманні) реєстраційного номера облікової картки:

– реєстраційна картка та копія паспорта громадянина України або паспорта громадянина України для виїзду за кордон з відміткою про постійне проживання за кордоном, або нотаріально засвідчена копія перекладу документа, що посвідчує особу нерезидента, або довіреність;

– нерезиденти можуть отримати реєстраційний номер облікової картки платника податків, якщо вони не мають реєстраційного номера облікової картки платника податків, або можуть відмовитися від отримання реєстраційного номера облікової картки платника податків та відмовитися від використання реєстраційного номера облікової картки, натомість використовувати окремий запис у Державному реєстрі із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, серії та номера паспорта [7, с. 33].

Важливу роль у цьому процесі відіграють консульські установи з охорони спадкових прав українських громадян за кордоном. У Консульському Статуті України містяться відповідні положення щодо охорони і реалізації спадкових прав громадян України за кордоном. Наприклад, за наявності консульської конвенції між державами консул України вживає необхідні заходи щодо охорони майна, яке залишилося після смерті громадянина України за кордоном; у ситуації, коли громадянин акредитуваної держави помер в державі перебування і залишив спадщину в цій державі, за умови відсутності спадкоємців у цій країні, органи держави перебування мають проінформувати про це консульську установу, така процедура відбувається й у разі, коли громадянин акредитуваної держави має право на спадщину особи, яка померла на території країни перебування – відповідно про це негайно інформують консульську установу; відповідно до 37 статті Указу Президента від 2 квітня 1994 року консульський представник має право на прийняття спадкового майна для передачі його спадкоємцю, який перебуває на території України [8].

Громадянин України, якому стала відома інформація про відкриття на його користь спадщини за кордоном, має право звернутися за захистом своїх прав до Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України, а також можуть звернутися за допомогою до Української іноземної юридичної колегії (наприклад, щодо розшуку спадкоємців за кордоном).

Після нотаріального оформлення спадкових прав, нотаріусом спадкоємцю (або його представнику) передається свідоцтво про право на спадщину. Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена, про що зазначається у статті 66 Закону України «Про нотаріат», п. 4. 10 гл. 10 розд. 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ст. ст. 1296–1298 ЦК України.

При тому, що відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину, таке свідоцтво єдиний правостановлюючий документом, що може підтвердити право власності на спадщину. Таким чином, завершальним етапом при оформленні права власності на спадщину є видача свідоцтва про право на спадщину [9, с. 294].

Державна реєстрація прав на нерухоме майно є публічною і проводиться відповідними органами. Реєстрація прав проводиться за бажанням заявника шляхом звернення до нотаріуса. У разі набуття права власності на житлові будинки, будівлі або споруди, а також набуття права власності на земельні ділянки, на яких вони розташовані, та для державної реєстрації речових прав, що виникають з права власності, заявник повинен подати заяву одночасно з державною реєстрацією права власності на від-

повідне майно. Щорічне декларування є завершальним етапом. При видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус отримує довіреність від представника нерезидента відповідно до закону. Однак представник повинен підготувати та подати річну декларацію.

Відповідно до порядку оподаткування доходів фізичних осіб, визначеного статтею 4 ПКУ та пунктом 162 (1) статті 162 ПК України, платником податку на доходи фізичних осіб є, зокрема, фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерел в Україні [10].

Порядок оподаткування доходів, отриманих нерезидентами, регулюється пунктом 170.10 статті 170 ПК України. Статтею 170 ПК України передбачено, що доходи з джерелом їх походження з України, що виплачуються (надаються) на користь нерезидентів, оподатковуються за правилами та ставками, встановленими для резидентів (для нерезидентів – з урахуванням особливостей, визначених спеціальними положеннями розділу IV ПК України).

Оподаткування доходу, отриманого платником податку в результаті прийняття ним у спадщину коштів, майна, об'єктів нерухомості чи нематеріальних прав, регулюється статтею 174, пп. 174.2.3 ПК України. Підпункт 174.2.2.2 пункту 174.2.3 статті 174 ПКУ передбачає застосування ставки податку 18% відповідно до пункту 167.1 статті 167 ПК України до об'єктів спадщини, що успадковуються спадкоємцем-нерезидентом від спадкоємця-резидента.

Відповідно до пункту 174.3 статті 174 ПК України, особою, яка зобов'язана сплатити податок (збір) до бюджету, є спадкоємець, який отримує спадщину. Водночас спадкоємці-нерезиденти зобов'язані сплатити податок на доходи фізичних осіб до нотаріального оформлення спадщини.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що право на спадкування є одним із видів суб'єктивних прав учасників цивільних правовідносин, виникнення якого безпосередньо пов'язане з часом відкриття спадщини. Наявним є той факт, що питання про захист спадкових прав в Україні за участю іноземного елемента є надзвичайно актуальним у наш час, тому воно потребує особливої уваги, встановлення прав та обов'язків учасників цих правовідносин та вирішення колізій, що виникають у зв'язку з особливостями правових систем різних держав. Регулюючи дане питання як на національному рівні, так і за допомогою консульських конвенцій та міжнародних договорів, необхідно зазначити про наявність уніфікації в процедурі спадкування щодо легалізації документів. Інститут захисту у сфері спадкування за участю іноземного елемента є визначеним та реальним, тож українські громадяни мають можливість звернутися за допомогою щодо захисту та охорони своїх спадкових прав до консульських установ, а також до адвокатів Української іноземної юридичної колегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина К.А. Спадкові правовідносини що виникають між громадянами України та іноземцями за межами України. *Юридичний вісник*. Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. С. 173–174.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Кодекс від 16.01.2003 р. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
4. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. 24-754/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13#Text> (дата звернення 19.10.2023).
5. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 19.10.2023).
6. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 22.12.2003 р. 995_082. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (дата звернення: 21.11.2023).
7. Заїка Ю. О. Проблеми, що виникають при застосуванні спадкового законодавства. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 3. С. 30–35.
8. Про Консульський статут України: Указ Президента України від 02.04.1994 № 127/94. URL: https://lips.ligazakon.net/document/U127_94?ap=1 (дата звернення: 21.11.2023).
9. Череватенко І.М. Нотаріальний порядок оформлення спадщини за умови поділу спадкового майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2013. № 21. Частина II. Том 1. С. 293–295.
10. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 21.11.2023).